



ΔΗΜΟΦΩΝ

### KINETA

*"Είναι ωραία να κάθεσαι στην ακρογαλιά εκεί που σκάει το κύμα  
βρέχοντας τα πόδια σου και να παραπρέσ τους επιβλητικούς όγκους των βουνών  
που βαδυγάλαζοι δεσπόζουν πέρα μακριά στον ορίζοντα.*

*Δυο τρεις γιλάρια να πετούν στον ουρανό φάραντας την επόμενη λεία τους  
κι ο ήλιος ανάμεσα απ' τα μουχρωμένα σύννεφα να διάλει το γεμάτο αλμάτιο κορμό σου.  
Τέτοιες ώρες λαχταράς να μοιραστείς την σκέψη σου με μια φίλη ή σύντροφο καλύτερα,  
χωρίς λέξεις, απλά περνώντας το χέρι σου γύρω από την μέση της  
κι έτσι αγκαλιασμένοι πλάι-πλάι ν' αγκατεύετε τον ήλιο  
που δύει ερυθρός πίσω από τα κνανά βουνά.*

*Όπως έχει επιωθεί, άλλωστε, αγάπη δεν είναι να κοιτάμε ο έρας των άλλων στα μάτια,  
αλλά (να κοιτάμε) προς την ίδια κατεύθυνση.* "

- Χαρατσής Θεωνάς -



Ποιηση από τον Γιώργο Αγγέλη, σελ. 2

Βότανα & Παραδόσεις από τον Στυλιανό Μουζάκη, σελ. 3-4

Παιδεία από την Ελένη Α. Ηλιά, σελ. 5-7

Περιβάλλον & Δασικές Πυρκαγιές από την Κατερίνα Βασιλάκου, σελ. 8

# 2•κοινωνία & άλλα

ΤΟ ΔΗΜΟΦΩΝ  
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2012

## ΔΗΜΟΦΩΝ



### ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Σύλλογος Ποιοτικής & Πολιτιστικής  
Αναβάθμισης Δυτικής Απικής  
"Ο ΔΗΜΟΦΩΝ"

### ΕΚΔΟΤΗΣ

Παναγιώτης Δημητρούλης  
(Κιν.: 6977.781.753)

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΕΓΡΑΦΗΣ ΜΕΛΩΝ/ΣΥΝΔΡΟΜΩΝ

Κοροπούλης Βασιλής

Κοροβέση Ελένη

Παπαϊωάννου Παναγιώτης

Υπεύθυνοι Ιστοσελίδας

Λαϊνάς Παναγιώτης -

Μποχάρτζας Γεώργιος

Υπεύθυνη Δημοσιών Σχέσεων

Κωνσταντίνα Πέππα

Τηλ./Fax: 210.55.58.291

Προεκπύπωση - Σελιδοποίηση

Μήταιοι - Ταΐάμη Κατερίνα  
Πτυχ. Τεχνολόγος Γραφικών Τεχνών

Ταχυδρομική Διεύθυνση

28ης Οκτωβρίου 3, 196 00

Μάνδρα Απικής

Τηλ.: 210.55.56.507

e-mail: info@dimofon.gr

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

Αριθ. Λογ/σμου

5170039501733

Επίσια Συνδρομή Μελών

Ιδιώτες: 10 Ευρώ

Οργανισμοί / Εταιρείες: 25 Ευρώ

Τα επώνυμα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις εκείνων που τα υπογράφουν. Επιτρέπεται η τυπωματική ή ολική αναδημοσίευση άρθρων, υπό την προϋπόθεση ότι θα αναγράφεται η πηγή τους. Η ύλη για το τεύχος "έκλεισε" στις 25/07/2012

Παρακαλούμε να στέλνετε το αντίγραφο της κατάθεσης στο fax του Συλλόγου ή ταχυδρομικώς για ενημέρωση. Ο "ΔΗΜΟΦΩΝ" ανταλλάσσεται με όλα τα έντυπα πολιτιστικού περιεχομένου.

## Ποίηση

### "Όταν μια μέρα"

Το πάλι ποτέ, ονειρευόμαστε  
ξερνώντας  
ότι ακός που ονειρεύεται κομάται

Ξυπνήσαμε  
και δε μπορούμε να ονειρευόμε πα  
ούτε να κομιζθούμε πάιν  
ούτε να φανταστούμε κάπως, κάτια, κάποιον  
να μας βγάλει από το σκοτάδι  
αυτής της γαλυμένης αμιθόρας γης

Όταν μια μέρα βρούμε πα τον τρόπο  
να πορευόμαστε ονειρευτές ζηνητοί με σταθερά τα βήματα  
θα έρθει τότε να μας βρει  
το Θεός του Ανθρώπου

Το ποίημα μιλάει με μεταφορές για το φαλιμέντο της επιπολαιότητας, το ξύπνημα μέσα σε έναν εφιάλτη αλλά και για την ελπίδα. Με άλλα λόγια, για την Ελλάδα του σήμερα. Αφεθήκαμε στις επιπόλαιες ονειροπολήσεις, εφησυχασμένοι και όταν ανοίξαμε τα μάτια μας αντικρίσαμε τον εφιάλτη της κρίσης. Μόνο όταν κατορθώσουμε με λόγο και με πράξη να είμαστε ρεαλιστές αλλά και κυνηγοί ονείρων και όχι χιμαιρών, θα φανεί στον ορίζοντα η ελπίδα.

● ΠΙΩΡΓΟΣ ΑΓΤΕΛΗΣ

### "Το τέλος του δράματος"

Εκείνη την βραδιά δεν έβλεπε πιο πέρα από τη μάτη του  
το περτασέρι που σκληρά έχαρε  
των ουρανού ώτε το πήρε εύθη  
Θα έφεγαν για αυτό τα κλίματα

που τρέχανε από τα μάτια του για το κορίτσι του

Για αυτήν που τον φανέρωσε γενναιδώρα τόσα δάματα

Πόνεσε, πόνεσε δηλαδή τρυπά και ξαναπόνεσε  
Μέσα στη νύχτα που το φως του τον δημιύνησε  
Και είχε γίνει κάθε νύχτα τάφος  
Αναρωτόταν πον να είχε κάνει λάθος

Όταν μετά από τη βασιλεία των φρεγγαριών  
Η άπονη αυγή στους ουρανό ξεπροβαλλε  
Ορκίστηκε ποτέ πα να μην αγαπήσει  
Θα ήταν αυτό μία οδυνηρή μα φρήδη λίστη  
Στο δράμα της ζωής του το φαρμακερό

Το ποίημα μιλά για ένα χωρισμό. Ο ήρωας δακρυσμένος τόσο που να μη μπορεί να διακρίνει τι συμβαίνει γύρω του, λυπάται για το κορίτσι του, το φως του όπως αυτό ονομάζεται στη δεύτερη στροφή που του φανέρωσε το πραγματικό νόημα της ζωής. Από τη νύχτα του χωρισμού και μετά, όλες οι επόμενες είναι ίδια και απαράλλαχτα ζοφερές και ο υπαίτιος για τον χωρισμό είναι ο ίδιος. Στην Τρίτη και τελευταία στροφή ο πρωταγωνιστής δίνει όρκο να μην αγαπήσει ξανά, πιστεύοντας μέσα στην απελπισία του ότι αυτό θα αποτελέσει μία διέξοδο από τη βίωση της δυστυχίας του.

● ΠΙΩΡΓΟΣ ΑΓΤΕΛΗΣ

## Βότανα, ιατροσόφια, Ιατροσοφικοί κώδικες. Μια λαϊκή παράδοση

Ανάρχαια είναι η σχέση του ανθρώπου με τα φυτά, όπως αποδεικνύουν τα αρχαιοβοτανικά ευρήματα, που χρονολογούνται από το 7000 π.Χ., ίδιως στο Βόρειο Ελλαδικό χώρο, από όπου και συστηματικά συλλέχτηκαν. Σπόροι δημητριακών, οσπριών, φρούτων και άλλων, μας υποδεικνύουν τις διατροφικές συνήθειες των προϊστορικών κατοίκων. Έχοντας όμως στήμερα γνωστές και τις φαρμακευτικές ιδιότητες πολλών από αυτά, οδηγούμεθα στο να δεχθούμε ότι χρησιμοποιήθηκαν και για αυτές τους τις ιδιότητες. Ιδιαίτερα επιστημανούμε την εκτεταμένη παρουσία του φυτού Μήκων η ροιά, η γνωστή μας παπαρούνα. Το είδος αυτό και κυρίως η Μήκων η υπνοφόρος (αφιόνι) που εμφανίζεται στα αρχαιοβοτανικά κατάλοιπα από το 5000 π.Χ. έχει συνδεθεί με την Κρητομινωική θρησκεία και το χρησιμοποιούσαν ιδιαίτερα στις τελετουργίες των Κρητικών μιστηρίων.

Η διατήρηση της ζωής ήταν και εξακολουθεί να είναι η βασική μέριμνα και φροντίδα όλων των ανθρωπίνων γενεών. Βασική προϋπόθεση για τη διατήρηση αυτής της ζωής είναι η υγεία. Οι αρρώστιες γεννήθηκαν μαζί με τον άνθρωπο, ο οποίος δεν πάνε ακόμη να παλεύει για να τις νικήσει. Οι καιρικές μεταβολές, τα φυσικά φαινόμενα, ζώα και φυτά προσέβαλαν την σωματική του ακεραιότητα.

Η συνεχής και στενή επαφή του προϊστορικού ανθρώπου με τη φύση τον βοήθησε να ανακαλύψει τις φαρμακευτικές ιδιότητες πολλών φυτών. Ιδιότητες που τις χρησιμοποίησε κυρίως για επούλωση τραυμάτων και σωματωματικά για την ίαση ασθενειών, αφού πίστευε ότι αυτές προέρχονται από τους θεούς. Ταυτόχρονα η αδυναμία της αιτιολογίας και της θεραπευτικής αντιμετώπισης των νοσημάτων διέσωσε για πάρα πολλούς αιώνες τον ιερό τους χαρακτήρα. Με τον τρόπο αυτόν, όπως εμφανίζεται και στις πηγές, προέκυψε ο θρησκευτικός τρόπος ίασης με καθαρούς και επωδές, αλλά και η πίστη ότι η Υγεία είναι δώρο των θεών. Σ'ένα ανέκδοτο ιατροσόφιο του 18ου αιώνα διαβάζουμε «τα αρρωστήματα οπού έρχονται εις τους ανθρώπους δεν είναι όλα φυσικά αμή έρχονται και πολλά από τον θεόν δια παιδεύσιν των αμαρτιών... και κάμποσοι πεθαίνουν». Βλέπουμε ότι η δοξασία εξακολουθεί να ζει μέσα στην ψυχή των ανθρώπων.

Αναγνώριζε στα φυτά θεραπευτικές ιδιότητες ανάλογες της μορφής του φυλλώματος, της ρίζας, ή του καρπού. Μάλιστα κατά τον Ιπποκράτη (460-370 π.Χ.) που είναι ο πρώτος ο οποίος ασχολήθηκε με τα αίτια των ασθενειών και τη σχέση τους με τα φυτά, η άγνοια και η θαυμασιότης δημιουργήσαν την εντύπωση ότι μερικές από τις θεραπείες είναι θεικές.

Η προσπάθεια ανεύρεσης αυτών των ιδιοτήτων αλλά και οι αντιλήψεις για το «δυναμισμό» που κρύβουν οι διάφορες ουσίες του ζωικού, του φυτικού αλλά και του ορυκτού βασιλείου, όταν αυτές χρησιμοποιούνται για τη διατήρηση της υγείας, δημιουργήσαν την αρχαία ελληνική ιατρική κληρονομιά.

Μια κληρονομιά ανυπέρβλητη η οποία σημαδεύεται, κυρίως, από τον Ιπποκράτη που δέχεται ότι τα φυόμενα από τον άνθρωπο παρουσιάζουν απόλυτη ομοιότητα με τα φυόμενα από τη γη, λίγο αργότερα από το Θεόφραστο (372-287 π.Χ.), ο οποίος θέτει τις βάσεις της σύγχρονης βοτανικής με το έργο του «Περί φυτών Ιατορίας» και τέλος με το Διοσκουρίδη (τον μ.Χ. αιώνα) ο οποίος με το «Περί ύλης ιατρικής» βιβλίο του υψώσει στο αποκορύφωμά της την αρχαία βοτανολογία. Τα βότανα και οι ιδιότητες των που περιγράφει, στάθηκαν πολύτιμη πηγή για τους γιατρούς της

αρχαιότητας και εμφανίζονται ιδιαίτερα στη συνταγογραφία του Γαληνού (129-199 μ.Χ.) και στους ιατροσοφιστές της Αλεξανδρίνης σχολής. Μια παράδοση η οποία θα συνεχιστεί στους χρόνους του Βιζαντίου με το

ογκώδες έργο του Ορειβάσιου, του Αέτιου, αλλά και τόσων άλλων τα ονόματα των οποίων διέσωσαν, σε πλήθος χειρόγραφα, οι μεταγενέστεροι αντιγραφείς. Ιδιαίτερα όμως με το γνωστό «Μέγα Δυναμερόν» τον κορυφαίου φαρμακογνώστη Νικ. Μυρεφού (13ος αιώνας) που αποτέλεσε και το μοναδικό επίσημο εγχειρίδιο των Γάλλων και των άλλων Ευρωπαίων φαρμακοποιών.

Λίγο αργότερα με την ανάπτυξη της αστρολογίας στη Δύση από τους Αλεξανδρινούς, οι ιατρομαθηματικοί χρησιμοποιώντας την αστρολογία θα κατατάξουν τα βότανα σε «κατά συμπάθεια» κατηγορίες κατάλληλες για τη θεραπεία παθήσεων συγκεκριμένων οργάνων, σε αντιστοιχίες με τα ζώδια και τους πλανήτες, αντιγραφα των οποίων σώζονται μέχρι το 16ο αιώνα.

Σπουδαίότερα είναι το Αρποκρατίωνος «Προς τον Καίσαρα Αύγουστο» και τον «Ερμού του Τρισμέγιστου προς Ασκληπίον». Σύμφωνα με τις σαφείς οδηγίες τους, η θεραπευτική δύναμη των βοτάνων, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο και το χρόνο της συλλογής των.

Την περίοδο αυτή ο Παράκλεσος γράφει «..Ευλογημένος και τρισευλογημένος είναι ο γιατρός που αναγνωρίζει την ενεργή δράση των φαρμάκων, εκείνος που γνωρίζει πώς να τα παίρνει από τη φύση και κατανοεί ότι δεν είναι νεκρά.»

Αυτά θα αποτελέσουν και την περιγραφική βάση των «Ιατροσοφίων». Κοντά σ' αυτά, η παράλληλη με αυτά, δεν πρέπει να παραβλέψουμε τη μνήμη του λαού, τις εμπειρίες του, αλλά και τις πρακτικές ανάγκες του.

Η πλούσια προσφορά της βιζαντινής ιδιαίτερα ιατρικής είναι αυτή που έδωσε την ώθηση στη δημιουργία, κυρίως μετά το 15<sup>ο</sup> αιώνα, των μεταβυζαντινών ιατροσοφίων. Αναγνωρίζονται ως ένα συμπλήρημα ύλης θεραπευτικής και ιατροσοφικής, που αποτελείται από διάφορα ανώνυμα συνταγολόγια, τα οποία χρησιμοποιούσαν οι περιτρέχοντες την ύπαθρο εμπειρικοί θεραπευτές οι γνωστοί με το όνομα, κομπογανίτες (κομπώνων = απατώ και γιαίνω), αλλά και καλογιατροί, ή ματζουκάδες (ματσούκα = ξύλινο ραβδί) και θα γνωρίσουν μεγάλη διάδοση κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Οι κομπογανίτες έλεγαν ότι «την ιατρική την εδιδάχθησεν από το Θεόν... χωρίς να έχει τινά διδάσκαλον... και τα βότανα μόνος του τα εσύναζεν.» και έτσι τους ήταν πολύ εύκολο κάποια στιγμή να ζητήσουν και την εκ Θεού βοήθεια, για επιτυχία.

Περίφημοι κατά το 17-18<sup>ο</sup> αιώνα ήσαν οι εμπειρικοί ιατροί της Ηπείρου και μάλιστα του Ζαγορίου. Έχουν μείνει γνωστοί ως «Βικογιατροί» γιατί μάζευαν τα βότανά τους από το φαράγγι του Βίκου. Μεγάλη φήμη απέκτησαν και οι μοναχοί του Αγίου Όρους, ιδιαίτερα από τα τέλη του 18<sup>ο</sup> αιώνα και μετά, όπου μάζευαν και μετάφεραν βότανα και έρω από τον ιερό χώρο του. Στις αρχές μάλιστα του 19<sup>ο</sup> αιώνα άρχισε η συστηματική καλλιέργεια, παραγωγή και διάθεση τους από τη Ρωσική σκήτη του Αγίου Ανδρέα στις Καρυές όπου δημιουργήθηκε και βοτανοπωλείο - φαρμακοτριπτέο που λειτούργησε μέχρι περίπου το 1960 που καταστράφηκε.

Ο αριθμός των ιατροσοφίων που βρίσκονται σε διάφορες δημόσιες και ιδιωτικές βιβλιοθήκες είναι πολύ μεγάλος. Τα κείμενά τους είναι πολύτιμα για τη μελέτη της λαϊκής ιατρικής, της γλώσσας, ιδιαίτερα δε της δημάδους ορολογίας των ασθενειών και των βοτάνων της μαγείας, αλλά και της πολιτιστικής γενικότερα στάθμης της εποχής τους. Από τα δημοσιεύμενα τα αρχαιότερα χρονολογείται στα 1384. Είναι γνωστό ως ιατροσόφιον του Ιωάννου Σταφίδα και περιέχει συνταγές πρακτικής ιατρικής συνδυασμένες με μαγικά κείμενα. Σημαντικό υπήρξε και το



# 4•βότανα & παραδόσεις

από τον Στέλιο Μουζάκη

ΤΟ ΔΗΜΟΦΩΝ  
ΙΟΥΛΙΟΣ-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2012

«Γεωπονικόν» του Κρητικού μοναχού Αγαπίου Λάνδου που πρωτοεκδόθηκε στη Βενετία το 1643.

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι ερευνητές μπορούν να διακρίνουν στα κείμενα την μετατροπή της επιστημονικής ιατρικής σε λαϊκή ή και το αντίστροφο. Παρασκευάσματα όπου συνυπάρχουν πρακτικά θεραπευτικά, ευχές, επωδές -δηλαδή τις λεκτικές τελετουργίες της μαγειάς- μαγικά κείμενα πολλές φορές μαζί με χριστιανικές επικλήσεις κ.ά. σχετίζονται με την αρρώστια αλλά και την προσπάθεια διατήρησης της υγείας. Επιπλέον αναζητώντας οι μεταγενέστεροι γραφείς αυθεντική προέλευση για καλύτερο πλαστιρίσμα, όπως θα λέγαμε σήμερα, αποδίδουν τις αναγραφόμενες συνταγές στον Ιπποκράτη ή το Γαληνό, πολλές φορές με επιτυχία.

Πολύ αργότερα ο Σπ. Λάμπρου επισημαίνει, σε μια προσπάθεια ερμηνείας του φαινομένου, ότι «Εγεννήθηκαν ταύτα εκ πρακτικών θεραπευτικών αναγκών. Έν δε ταῖς μοναῖς εν αἷς την ιατρικήν εξήσκουν μοναχοί κατετίθεντο ταύτα εν τοῖς μοναστηριακοῖς νοσοκομείοις πλουτιζόμενα πολλάκις διὰ συνταγῶν υπό των μεταγενέστερων κατά μικρόν».

Στα ιατροσόφια καταγράφονται πρακτικά θεραπευτικά, ευχές, επωδές, μαγικά κείμενα, αστρολογικά στοιχεία που σχετίζονται με την υγεία και την αρρώστια προγνωστικά κείμενα που ασχολούνται με την ουροσκοπία, ως σημάδι καλής ή κακής ζωής, βοτανολογικά λεξικά και διάφορες διαιτητικές κ.ά., συμβουλές. Στις συνταγές θα συναντήσουμε ανάμεσα στα πρακτικά θεραπευτικά, κατά προσφιλή τακτική των γητευτών και τα θρησκευτικά μέσα θεραπείας.

Κατά το κύριο μέρος τους οι συνταγές σχετίζονται με παθήσεις της καθημερινής ζωής. Πονοκέφαλοι και πόνοι στην κοιλιά, τραυματισμοί και πόνοι στις αρθρώσεις ή στα αυτιά, μπορούν και καλύπτονται με περισσότερες από μια θεραπεία. Σε έναν ανέκδοτο ιατροσοφικό κώδικα του 18ου αιώνα, διαβάζουμε «Περὶ ὅταν πονή τινάς τὸν λαιμὸν του / ἐπαρεὶ αλεύρι καθαρόν σταρίου ἀπὸ τὸν μύλον καὶ / βράσε νερόν ανακάτωσε τὸ αλεύρι μὲ/σα εἰς τὸ τηγάνι καὶ τηγάνησε τὸ μὲ τὸ βούτυρον καὶ βάλλετο εἰς τὸν λαιμὸν // να είναι καταδεχάμενο καὶ αἴσιον αφελεῖται...».

Αλλά και η επηρεία της σελήνης πάνω στις ασθένειες υποτίθεται ότι είναι δραστικότατη αφού αναγνωρίζουν από πολύ παλιά στα φεγγάρια δυνάμεις ευεργετικές ή βλαπτικές. Πρόκειται για δοξασία που διατηρήθηκε στους αρχαίους χρόνους αλλά και που μπολιάστηκε αργότερα από τους βυζαντινούς. Η ασθένεια αναγνωρίζεται ότι είναι σε έξαρση ή ύφεση αν η σελήνη είναι στο γερμισμάτα της ή στη χάστη της<sup>2</sup>. Η λαϊκή πίστη για την επίδραση του φεγγαριού στα ζώα και ιδιαίτερα στα θαλασσινά αναφέρεται από όλους τους παλαιούς συγγραφείς, δοξασία η οποία επιζεί μέχρι σήμερα στους νησιώτες. Όμως και η συλλογή των βοτάνων που θα χρησιμοποιήθουν στη μαγγανεία εκτελείται νύχτα και υπό το φως της Σελήνης. Το καρβέλι που ψήνουν ενθυμίζει τη μαγική πίττα που έφτιαχναν οι μάγιστρες για να κατεβάσουν το φεγγάρι στην εξουσία τους, τις γνωστές από την αρχαϊστη ή πέμψατε την Εκάτη και την Άρτεμη. Μαγική είναι και η παρουσία του μαυρομάνικου μαχαίριο πάνω στο ψώμι, αφού θεωρείται ότι σταματάει τα δαιμονικά.

Η πειρατικό γιατροσόφι, αναφέρει «...τῆς χήνας κοτσιλιά και σινάπι και ξίδι και με ἄλας κόπτοντας και τα ονύχια των ποδιών και βάλ τα μέσα εις λεκάνη καὶ θεραπεύετα...». Είναι μια πάγκοινος γνωστή δοξασία να κόπτονται τα ονύχια γιατί θεωρείται ότι από εκεί εκχύνονται οι αρρώστιες. Την αρχή της τη συναντάμε στον Ιπποκράτη ο οποίος δέχεται ότι οι ονύχες έχουν κοινή προέλευση με τα νεύρα και το αρθρικό υγρό και προέρχονται από το κολλώδες υγρό του οργανισμού. Αντίθετα ο Γαληνός δέχεται τους ονύχια κράμα οστού, νεύρων και δέρματος με αρτηρίες και φλέβες.

Περισσότερο απλή είναι μια άλλη συνταγή για τον πόνο της κεφαλής, μεγαλύτερου φάσματος, ομως, αφού περιλαμβάνει πόνο νεύρων και πυρετό «...Ἐπαρε τῆς αγριοελαίας το λάδι καὶ τὸ αρυ /γδαλόλαδον, ανακάτωσέτα τὸ δύο καὶ /ἀλειφε τὴν κεφαλήν καὶ τὸ κορμό καὶ τα νεύρα /καὶ με ταυτό ιατρεύεται ο ἀνίθρωπος...». Όμως αυτή ακριβώς είναι η συμβουλή από την εποχή του

Ομήρου, αλλά και των ιατρών Ιπποκράτη, Γαληνού «τρίψις ελαίου σύν υδατι μαλάσσει...» όπως επίσης «και τριβεσθαι τω ελαίω ησυχή πολὺν χρόνω...» αλλά και αναγνωρίζεται ως «ίαμα κόπων ..ει δ' ανατριβεις επιπλέον ελαίω τα μέλη...». Αφέψημα από ρίζα αγριελαίας και ταυτόχρονη επίθεση βατράχων στο κεφάλι συνίσταται για την ίαση των πονοκεφάλων στην Αρκαδία. Ο Ορειβάσιος συνεχίζοντας παλαιά παράδοση αναφέρει τη σάρκα των κοχλιών, σαλιγκαριών, επειδή πάντοτε αυτή παραμένει δροσερή. Στη Χίο όταν πυρώσει το πρόσωπο του ανθρώπου και κοκκινίσει και προστεί συνιστούν «κοπάνισον της αγριελαίας τα φύλλα και βάλε τα επάνω εις το πρόσωπο δύο και τρεις και υγιαίνει».

Από την εποχή ακόμα των Ορφικών «Οποιος θα ανεμείγνυε τον θίλων εντός ελαίου από ρόδα αφού ψημένον από την φωτιάν τον υγρόν του ροδελαίου αυτός προσφέρει θεραπευτικόν μέσον για τους πόνους των αυχένων...». Η συνταγή στρίζεται στην αρχέγονη δοξασία για τη θεραπευτική αξία της πέτρας που οφειλόταν στην ιδιότητα της αποτροπής και αποπομπής του κακού και στη γνωστή γονιμοποίη δύναμη της. Αναγνωρίζονται σ' αυτά κατάλοιπα τοτεμικής λιθολατρείας. Μια λατρεία η οποία διατηρήθηκε ζωντανή και στους κλασικούς χρόνους.

Αυτές οι πολύ παλιές δοξασίες αποδεικνύονται βαθιά ριζωμένες στη βιζαντινή ιδιαίτερα κοινωνία αφού πέρασαν μέσα από τις ερμηνείες των ονείρων, η τέχνη των οποίων αναγνωρίζονται από τον Ιπποκράτη και το Γαληνό ως «ομοπάτριες τέχνες» με την ιατρική, και στους Ονειροκριτές.

Μέσα από τις πρακτικές που αναφέραμε αποδεικνύεται ότι ο λαός πίστευε στη δύναμη την οποίαν είχαν τα βοτάνια του και τα φυλακτήριά του. Αναγνώριζε, παρά τις αποφάσεις της Συνάδου της Λαοδίκειας, κανόνας ΛΣΤ' ότι «... ου δεί ιερατικούς ἡ κληρικούς, μάγος ή επασιδούς είναι, ή μαθηματικούς ή αστρολόγους ή ποιείν τα λεγόμενα φυλακτήρια, ἀτίνα δεσμωτήρια των ψυχῶν αυτῶν ...», τη δύναμη των δικών του γιατρικών αλλά και τη σοφία των προγόνων του όσον αφορά την εξήγηση των αιτιών της νόσου, αναπτύσσοντας ετοι τον αιτιολογικό κλάδο της δημιώδους ιατρικής. Όμως διατηρούσε πάντοτε μέσα του την πίστη και την ελπίδα. Άλλωστε κάθε θεραπεία χρειάζεται να προχωρεί με τη δύναμη της καρδιάς, γιατί μόνον έταν μπορούν να αποβληθούν όλες οι ασθένειες. Στο ψυχολογικό παράγοντα οφείλεται σε μεγάλο μέρος η επιτυχία αλλά και η διάδοση αυτών των ιατροσοφίων. Όπου όμως ο κομπογιαννίτης μας, έβρισκε δυσκολία επιζητώντας και τη θεική επέμβαση η οποία θα συμπλήρωνε τις ατέλειες ή και τις αδυναμίες της πρακτικής ιατρικής του. Μια προσευχή γραμμένη ειδικά για το σκοπό αυτό, και η οποία βρίσκεται σε μαγικό αστρολογικό κώδικα του 14ου αιώνα, αναγνωρίζεται ότι είναι περισσότερο θρησκευτική παρά μαγική.

«Ω Κύριε που στην αρχή του κόσμου διέταξες τα χλοερά φυτά ..να μεγαλώσουν και να πολλαπλασιαστούν, προσευχόμαστε ταπεινά και ικετευτικά να ευλογήσεις και να καθαγιάσεις στο Όνομά σου αυτά τα φυτά μαζεμένα για φαρμακευτική χρήσις, ώστε όλοι όσοι πιουν σιρποπαίη χρησιμοποιήσουν αλοιφές, φτιαγμένες από αυτά, να αξιωθούν να αποκτήσουν σωματική και πνευματική υγεία.»

Η ιατρική είναι μια τέχνη που θα επιβιώσει μέχρι την Τελική Κρίση. Ακόμη και αν πεθάνουν όλοι οι γιατροί, εκείνη θα παραμείνει αιώνια και νέοι γιατροί θα γεννιούνται διαρκώς. Θεωρήστε ότι υπάρχει Κάποιος που τους καθοδηγεί πάντα από την αρχή, βεβαιώνει ο Παράκελσος. Τελευταίο αποκούψη που θα είναι πάντοτε η ανάμειξη των διαφόρων υλικών τους με αγιασμένο νερό και το ζεστό λαδάκι του καντηλιού που ανάβει ψηλά στα εικονίσματα.

● ΣΤΕΛΙΟΣ ΜΟΥΖΑΚΗΣ  
Λαογράφος - Ερευνητής πολιτισμών,  
stylmouzakis@hotmail.com

<sup>1</sup> Ν. Πολίτης, Η σελήνη κατά τους μύθους του λαού, Λαογραφικά Σύμμεικτα, (Αθήνα 1921),201-2.  
<sup>2</sup> Λιθικό σ. 483-511.

Διοσκούριδης, Περὶ ὄλης Ιατρικῆς, 5, 123-149.

## Η “Αιολική Γη” ως παιδικό ανάγνωσμα

### Μέρος Β': Ο Θρύλος για τη Γοργόνα και το αθάνατο νερό.

**Σ**ε προηγούμενο (53') τεύχος είχαμε αναφερθεί στην αφήγηση της Κοκκινοσκουφίτσας που περιλαμβάνεται στο έργο του **Ηλία Βενέζη “Αιολική Γη”**. Αυτό που χαρακτηρίζει την Αιολική Γη είναι το πλήθος τέτοιων εγκιβωτισμένων αφηγήσεων. Πρόκειται δηλαδή για αυτοτελείς ιστορίες που παρεμβάλλονται μέσα στην κύρια αφηγηματική υπόθεση. Στο παρόν τεύχος θα μας απασχολήσουν δύο άλλες εγκιβωτισμένες αφηγήσεις, που η θεματολογία τους συνδέεται με την εποχή του Καλοκαιριού.

Σε αυτές, οι οποίες είναι συνεχόμενες μεταξύ τους, περιγράφεται η μορφή της Γοργόνας και παρατίθεται ο σχετικός θρύλος με τον αδερφό της το Μέγα Αλέξανδρο και το αθάνατο νερό. Τα δύο αυτά αποσπάσματα διδάχθηκαν επίσης σε νήπια, με συγκεκριμένα αποτελέσματα, που παρουσιάζονται παρακάτω, ενισχύοντας τη θέση ότι το βιβλίο του Βενέζη Αιολική Γη θα μπορούσε άνετα να αξιοποιηθεί ως παιδικό ανάγνωσμα. Μετά από την ανάγνωση, τα νήπια κλήθηκαν να δημιουργήσουν σχετικά αφηγηματικά κείμενα και να τα εικονογραφήσουν. Ακολουθεί η αναφορά σε κάθε απόσπασμα και στη συνέχεια σε σχετικά με αυτό κείμενα των νηπίων.

**1) Ήταν μια φοβερή ώρα του Αιγαίου...τραβηγτήκαν κατά τα δυτικά** (εκδ. Εστία, 2009, σσ. 119 - 121)

**Περίληψη:** Στο κείμενο ένα από τα δευτερεύοντα πρόσωπα της ιστορίας που συνομιλούν με θέμα τα φαντάσματα, αναφέρεται στην εμφάνιση της Γοργόνας, θρυλικού πλάσματος της νεοελληνικής παράδοσης, διαδεδομένου και σε άλλους πολιτισμούς, που περιγράφεται με γυναικείο πρόσωπο και σώμα, το οποίο καταλήγει σε ουρά ψαριού. Το πλάσμα αυτό συνδυάστηκε στην αντιλήψη του ήρωα με την εμπειρία μιας φοβερής καταγίδας και τρικυμίας, που βίωσε όταν ήταν δεκάχρονο αγόρι, όποτε έκανε το πρώτο του θαλασσινό ταξίδι μαζί με τον πατέρα του. Όταν ακούστηκε η φωνή του πατέρα του, καπετάνιου του σκάφους, να διαβεβαιώνει ότι ζει ο Μεγαλέξανδρος, η Γοργόνα βυθίστηκε στη θάλασσα που γαλήνεψε ενώ ταυτόχρονα καθάρισε και ο ουρανός.

Ακολουθούν μερικές χαρακτηριστικές φράσεις από το σχετικό σημείο του έργου του Βενέζη:

«Η βροχή έγινε χαλάρι που έδερνε με βία τα ξύλα και τα κορμιά. Τα σύννεφα χαμηλώσαν, τίποτα δεν έχεχωριζες σε λίγα μέτρα τόπο. Μοναχά η φοβερή βουή που έρχοταν πίσω απ' το πούσι έλεγε πως πίσω κει ήταν το πέλαγο... Το ξύλο τινάχτηκε ψηλά στο κύμα, στην κορφή του, έκαμε να χωμζει κάτω στο χάος που σπάραξε, όταν άξαφνα κάτι σα χλαπαταγή ακούστηκε μες στη βουή της φουρτούνας. Κ' υστέρα η φωνή του καπετάνιου που ούρλιαζε, μιλώντας στο κύμα:

*Ζει, Ζει ο μεγάλος βασιλέας! Ζει ο Μεγαλέξαντρος!*

... Το αγοράκι θυμάται τότε πως είδε πλάι στη μάσκα του καϊκιού, μες στη θολούρα του νερού, μια ψαροσουρά σα δελφινιού. Υστέρα είδε ολάκερο το ψάρι. Απ' τη μέση κι απάνω σα ν' χει κορμί γυναίκας...»

**Σημείωση:** Στα παιδικά κείμενα που ακολουθούν αναφορικά με το παραπάνω απόσπασμα, είναι εμφανής, ιδιαίτερα στη μορφή της Γοργόνας όπως περιγράφεται από τα νήπια, η επίδραση της Μικρής Γοργόνας του Αντερσεν και ακόμη περισσότερα της φιγούρας της Άριελ από τα κινούμενα σχέδια του Ντισούεν. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι μετά το 1837, οπότε κυκλοφόρησε το έργο του μεγάλου Δανού συγγραφέα και μέχρι σήμερα, δεν έχουν πάψει να γράφονται λογοτεχνικά βιβλία με θέμα τη Γοργόνα ενώ στις μέρες μας υπάρχουν και σχετικά παιχνίδια, κούκλες κλπ., που καθιστούν τη φιγούρα της γοργόνας ιδιαίτερα οικεία στον παιδικό πληθυσμό.



Ως προς τη στάση της Γοργόνας απέναντι στους ανθρώπους, σύμφωνα με τα κείμενα των νηπίων είναι κυρίως θετική. Σε πολλές από τις αφηγήσεις τους η Γοργόνα εμφανίζεται στα καράβια που ταξιδεύουν, μόνο και μόνο επιδώκοντας την επαφή με ανθρώπους. Ενδιαφέρεται να αντιγράψει τις ανθρώπινες συμπεριφορές και να υιοθετήσει στοιχεία του ανθρώπινου τρόπου ζωής.

Τέλος, μια μεριδιανή παιδικών αφηγήσεων επικεντρώνεται απλώς σε θαλασσινά ταξίδια και περιπέτειες, από τα οποία η μορφή της Γοργόνας απουσιάζει εντελώς.

Ας απολαύσουμε λοιπόν τα κείμενα μαθητών του 1ου Νηπιαγωγείου Ασπροπύργου, της σχ. χρονιάς 2011-2012.

Μέσα στο λιμάνι βρίσκεται ένα μεγάλο καράβι, που γύρισε από ταξίδι. Με αυτό ταξιδεψε μια οικογένεια με το παιδάκι της στη θάλασσα όπου υπάρχουν πολλές Γοργόνες, επειδή ήθελαν το παιδάκι να δει μια Γοργόνα. Τελικά είδε δύο. Η μια είχε ξανθά μακριά μαλλιά και η άλλη ήταν καστανή. Οι ουρές τους ήταν πράσινες. Οι Γοργόνες ήταν πολύ χαρούμενες που τις είδαν οι ανθρώποι. Ζουν στη θάλασσα αλλά μερικές φορές το κύμα τις βγάζει στη στεριά. Όταν δεν έχει κόσμο περπατάνε στην παραλία με τα χέρια. Δεν βγαίνουν όμως αν υπάρχουν παιδάκια που σκάβουν στην άμμο, γιατί μπορεί να ρίξουν την άμμο πάνω τους και να τις λερώσουν. Τις νύχτες κοιμούνται πολύ αργά, σε πλούτια που έχουν βουλιάξει (Ευδοκία)

Ο ουρανός γέμισε σύννεφα κι άρχισε να βρέχει. Μετά έκανε καταγίδα και στη θάλασσα σηκώθηκαν κύματα. Ένα παιδάκι τα έβλεπε από το παραθύρο του και φοβόταν. Στο σπίτι ήταν μόνο του. Ο μπαμπάς του ήταν καπετάνιος σ' ένα μικρό καράβι και ταξιδεύει. Η μαμά του έλειπε στη δουλειά της. Όταν ο μπαμπάς γύρισε, τους είπε ότι την ώρα της φουρτούνας είδε μια πράσινη ουρά ψαριού. Από το χρώμα της νομίζει πως ήταν Γοργόνα. Η ουρά χάθηκε στο κύμα πριν προλάβουν να δουν το πρόσωπο και το σώμα της. Το κύμα δεν την άφησε να πάει πιο κοντά τους και να τους μιλήσει. Το παιδάκι από τότε φοβόταν τη θάλασσα και έκανε πια μπάνιο μόνο σε πισίνα. (Γιάννης Π.)

4. Ένα καράβι μωβ, ροζ, κίτρινο και άλλα χρώματα ταξιδεύει για το μεγάλο νησί. Με αυτό το καράβι ταξιδεύουν ένα μικρό παιδάκι και ο μπαμπάς του, που πηγαίνουν στο νησί να δουν τη γιαγιά. Κοντά στο νησί αρχίζει φουρτούνα. Το παιδάκι φοβάται και μπαίνει μέσα στην καμπίνα του. Διαβάζει ένα βιβλίο. Τότε ο μπαμπάς το φωνάζει, για να δει μια γοργόνα, που έχει εμφανιστεί στη φουρτουνιασμένη θάλασσα. Η ουρά της εντυπωσιάζει το παιδάκι. Οι ναύτες βοηθάνε τη γοργόνα να ανέβει στο καράβι και τότε τα κύματα σταματάνε αμέσως. Έτσι όλοι καταλαβαίνουν ότι αυτό που ήθελε η γοργόνα ήταν να ανέβει στο καράβι. Όταν το καράβι φτάνει στο νησί, η γοργόνα βγάζει την ουρά της και κατεβαίνει στη στεριά. Θέλει να μείνει με τους ανθρώπους, για να τους γνωρίσει. Εκεί θα καταλάβει ότι μπορεί να ζήσει για πάντα στη στεριά. (Ευαγγελία)

## Παιδική λογοτεχνία από την Ελένη Α. Ηλιά

Ένα αγοράκι με το μπαμπά του κάνουν διακοπές σ' ένα νησί. Κολυμπάνε στη θάλασσα δυο φορές τη μέρα και κάνουν κουπή μαζί. Μια μέρα το παιδάκι κουράστηκε να κωπτηλατεύει και σταμάτησαν για λίγο να ξεκουραστεί. Ο μπαμπάς άρχισε να ψαφεύει. Έπιασε ένα φάρι, που τέτοιο δεν είχαν δει άλλη φορά. Ήταν μεγάλο, ίσα με το μπαμπά, είχε κεφάλι γυναικείο και καστανά μακριά μαλλιά. Ήταν μια γοργόνα, που τους είπε «γεια σας, πώς σας λένε;». Στην αρχή οι άνθρωποι τρόμαξαν λίγο, μετά όμως συστήθηκαν. Πήραν τη γοργόνα μαζί τους. Από εκείνη την ημέρα πήγαιναν παρέα να κολυμπήσουν. Όταν οι διακοπές τους τελειώνουν, η γοργόνα γυρίζει στη θάλασσα. Θα συναντηθούν πάλι του χρόνου, που θα πάνε ξανά στο νησί για διακοπές. (Χριστίνα)

Μια άσπρη βαρκούλα με έντεκα επιβάτες φτάνει σ' ένα νησάκι. Εκεί υπάρχει ένα βουνό, που στην κορφή του καίει μια φωτιά. Την έχει ανάψει για να ζεσταθεί ο μοναδικός του κάτοικος που ανέβηκε εκεί, για να θαυμάσει από κοντά την πέτρινη κορφή. Ο άνθρωπος ευχόταν η πέτρα να γίνει άνθρωπος, για να χειρίζεται φίλο, να μην είναι πια μόνος. Τότε βλέπει τη βάρκα που έχει έρθει στο νησί. Ένας από τους επιβάτες της γίνεται φίλος του κι έτοις έχει πια συντροφιά. Φεύγουν μαζί από το νησί με τη βάρκα, επιστρέφουν όμως συχνά, για να βλέπουν την αγαπημένη τους πέτρα. (Βαγγέλης)

Η Γοργόνα έχει βγει στο νησί. Έβγαλε την ουρά της και περπατάει κανονικά. Έχει πάσι στη γιαγιά της που ζει εκεί. Κάποτε η Γοργόνα ήταν κοριτσάκι. Βρήκε σ' ένα συρτάρι μια ζώνη, που ήταν κόκκινη και της άρεσε. Την φέρεσε, πάτησε την εγγράφα της ζώνης και μεταμορφώθηκε σε Γοργόνα. Όμως τότε δεν το κατάλαβε. Φώναξε τη γιαγιά της για να της δειξει τη ζώνη κι εκείνη της είπε μόνο «ωραία ζώνη». Μόλις όμως το κοριτσάκι μπήκε στη θάλασσα για να κολυμπήσει, είδε πως είχε γίνει Γοργόνα. Ταξίδεψε μακριά, έφτασε στο βυθό κι είδε ένα βυθισμένο καράβι, που είχε σπάσει στα βράχια. Όταν γύρισε στο σπίτι, η γιαγιά της τη ρώτησε «Που ήσουνα; Πείνασες καθόλου;». Κάποια φορά μπήκαν μαζί στη θάλασσα για μπάνιο και τότε κατάλαβε η καθεμιά πως και η άλλη ήταν Γοργόνα. Τη ζώνη αυτή την είχε φορέσει παλιότερα και η γιαγιά χωρίς να ξέρει τίποτα το κοριτσάκι. Στο πρώτο ταξίδι που έκαναν μαζί, πήγαν στο ναυάγιο. (Χρήστος Φ.)

Ένα καράβι ταξιδεύει με φουρτούνα. Πέφτει δυνατή βροχή και σηκώνονται μεγάλα κύματα. Απ' την ταραγμένη θάλασσα βγαίνει μια γοργόνα με μαύρο μαλλιά, λαμπερά μάτια και χρωματιστή ουρά, πορτοκαλί, πράσινη, κίτρινη, ροζ και μαύρη. Θέλει να κάνει βουτιά στο κύμα, δεν το φοβάται. Διαλέγει το μπλε χρώμα που πάρει η θάλασσα στην τρικυμία και όχι το γαλανό που έχει στη γαλήνη. Έτοιμη γίνεται και κάνει βουτιές μόνον όταν έχει τρικυμία. Μόλις η θάλασσα ηρέμησε και πήρε χρώμα γαλανό, η Γοργόνα δεν ξαναβγήκε και το καράβι συνέχισε το ταξίδι του. (Ζωή)

Μια ηλιόλουστη χειμωνιάτικη μέρα ταξιδεύουν δυο αδερφάκια και ο μπαμπάς τους με το καράβι τους. Ξαφνικά σηκώνονται κύματα σαν γιγάντια βουνά. Τότε τα δυο παιδάκια βλέπουν στο πλάι τους το καραβίον μια καφέ ουρά φαριού. Το κοριτσάκι λέει «μήπως είναι κάποιο σπάνιο φάρι;». Υπέρα το καράβι πέφτει πάνω σ' αυτήν την ουρά. Ο μπαμπάς τους εξηγεί πως είναι μια γοργόνα. Έχει μακριά μαύρα μαλλιά και στην ουρά της μικρές κίτρινες βουλίτσες. Τα μάτια της είναι μπλε. Η γοργόνα πριν ξαναβουτήσει στη θάλασσα, προλαβαίνει να δει τον καπετάνιο και να τον ερωτευτεί. Θέλει να γίνει άνθρωπος, για να μείνει κοντά του. Βρίσκεται στο σπάνιο κοράλλι, το τρίβει και φτιάχνει με αυτό ένα μαγικό φίλτρο. Το πίνει και μεταμορφώνεται σε κανονική γυναικεία. Βγαίνει στην παραλία, φάχνει σ' όλα τα σπίτια και βρίσκεται τον καπετάνιο της στο τελευταίο. Εκείνος την αναγνωρίζει αμέσως από μια λεπτομέρεια, έχει παπούτσια με κίτρινες βουλίτσες. Γίνεται γυναίκα του καπετάνιου, γιατί τη μαμά των παιδιών την είχε αρπάξει ένα γιγάντιο φάρι κάποτε που είχε πάει να κολυμπήσει. (Αγγελική)

Ο μπαμπάς με το αγοράκι του πηγαίνουν στη θάλασσα να ψαφέψουν με καλάμι. Όμως σηκώνονται μεγάλα κύματα,

σπάνε το καλάμι τους κι έτσι αναγκάζονται να πάρουν βάρκα με δίχτυα για να ψαφεύουν. Μια μέρα ανοίγονται στη θάλασσα, ρίχνουν τα δίχτυα και πιάνουν ένα πολύ μεγάλο ψάρι. Την επόμενη φορά παίρνουν στο ψάρεμα και τη μαμά και πιάνουν πάρα πολλά ψάρια. Κάποτε πιάνουν μια θαλάσσια χελώνα και την αφήνουν ελεύθερη. Όμως μια φορά που έχουν ανοιχτεί πολύ, σηκώνονται μεγάλα κύματα και τους παίρνουν τα δίχτυα. Τότε σταματάνε να ψαφεύουν και με τα χρήματα που έχουν μαζέψει, ανοίγουν ένα μαγαζί. Στη θάλασσα πηγαίνουν πια μόνον όταν είναι ήρεμη, για να κολυμπήσουν. (Τζόνι)

Μια βάρκα πηγαίνει ένα κοριτσάκι με τους γονείς του στο εξοχικό τους σπίτι. Το κοριτσάκι, όπως η βάρκα τους ταξιδεύει στη βαθιά, ακούει έναν παράδεινο ήχο. Τον έχει ακούσει κι άλλες φορές παλιότερα. Τη βάρκα την σπρώχνει ένα μικρό κυματάκι κι έτσι φτάνει γρήγορα στον προορισμό της. Κάνουν διακοπές για πέντε μέρες και ύστερα παίρνουν το δρόμο της επιστροφής. Εκεί στα βάθη της θάλασσας τους περιμένουν Γοργόνες, για να δώσουν στο κοριτσάκι ένα χάρτη. Τον έχει φτιάξει η βασιλισσα-Γοργόνα, που άκουσε μέσα της τη φωνή του κοριτσιού. Ο χάρτης δείχνει το δρόμο που φτάνει σ' έναν πύργο, θαυμένο κάτω από την άμμο, στην παραλία ενός άγνωστου νησιού. Τώρα το κοριτσάκι έρει από πού έρχεται ο παράδεινος ήχος. Όταν φτάσει στο νησί, θ' ακολουθήσει κάτι χνάρια και θ' αρχίσει να σκάβει, για να βρει τον πύργο. (Κατερίνα Μ.)

Μια καφέ βαρκούλα αρμενίζει στην ήρεμη θάλασσα. Μέσα είναι ένας μπαμπάς με το παιδί του, που πηγαίνουν σ' ένα νησί με όμορφες αμμουδιές, για να κολυμπήσουν. Ο μπαμπάς βλέπει ένα πτερύγιο και καταλαβαίνει ότι τους κυνηγάει καρχαρίας. Αυτό έχει γίνει κι άλλες φορές κι έτσι ο μπαμπάς έχει μαζί του ένα σχοινί για να αντιμετωπίσει τους καρχαρίες. Όταν πετάει το σχοινί στον καρχαρία, εκείνος φεύγει μακριά. Κοντά στην παραλία το παιδάκι δείχνει στο μπαμπά του μια Γοργόνα που κολυμπά. Την πλησιάζουν και τη ρωτάνε πώς ήρθε από τη βαθιά. Εκείνη είπε πως ήρθε πάνω στη ράχη του καρχαρία, επειδή ήθελε να δει τους ανθρώπους. Της αρέσουν τα ρούχα και ζητάει από το μπαμπά να της δώσει κάτι να φορέσει. Εκείνος της αγοράζει ένα ροζ μπλουζόφορέμα. Η Γοργόνα θα το φορέσει και θα γυρίσει στο σπίτι της, για να τη δει η φίλη της, που είναι κι αυτή Γοργόνα. Θα το φοράνε πότε η μια και πότε η άλλη και θα κολυμπάνε μ' αυτό. (Δήμητρα)

Στην ήρεμη θάλασσα ταξιδεύουν τέσσερα καράβια. Σ' ένα από αυτά βρίσκεται ένας επιβάτης με άσπρα ρούχα, που έχει ταξιδέψει στους πιο μακρινούς ακεανούς, έχει περάσει όλη τη θάλασσα και τώρα γυρίζει πίσω στην πόλη του, για να ξαναβρεί τους φίλους του. Πηγαίνει στο παλιό του σπίτι και βγαίνει στα μαγαζιά της θάλασσας, για να αγοράσει κανένα ρούχο. Το φοράει και συναντά όλους τους φίλους του, εκτός από έναν που έχει φύγει απ' την πόλη. Όλοι μαζί πηγαίνουν να φάνε και να πιουν ότι θέλουν, για να γιορτάσουν τη συνάντησή τους. Ο άνθρωπος που ήρθε από τους ακεανούς μπαίνει να κολυμπήσει. Εκεί κάτι νιώθει, νομίζει ότι τον ακουμπά ένα φάρι. Όταν όμως αυτό υψώνεται, βλέπει πως δεν είναι απλό φάρι αλλά μια Γοργόνα με ροζ ουρά, που τα μαλλιά της είναι μπλε, όπως το θαλασσινό νερό και τα μάτια της πράσινα. Το βλέμμα της είναι χαρούμενο, γιατί γνωρίζει αυτόν τον άντρα. Τον είχε συναντήσει στα ταξίδια του στους ακεανούς κι είχε φτάσει ως εκεί, ακολουθώντας το καράβι του. Ο άντρας την πήρε στα χέρια του, την έβγαλε από το νερό και μόλις την ακούμπησε στη στεριά η Γοργόνα έγινε κανονικός άνθρωπος. Οι φίλοι του τότε τον άφησαν κι έφυγαν. Θύμωσαν μαζί του, γιατί ο κανόνας έλεγε ότι οι Γοργόνες απαγορεύεται να βγαίνουν από το θαλασσινό νερό, γιατί η ουρά τους δεν θα ξαναγίνει ποτέ. (Λένια)

**2) Ήρθε το βράδυ...πως όχι, ο Μεγαλέξαντρος δεν πέθανε» (Ο.π., σσ. 121-122).**

Σύμφωνα με το θρύλο της ελληνικής λαϊκής παράδοσης, ο Μέγας Αλέξανδρος πέρασε ανάμεσα από τα δυο βουνά που ανοιγοκλείνουν αδιάκοπα με τόσο μεγάλη ταχύτητα που

## Παιδική λογοτεχνία από την Ελένη Α. Ηλία

ούτε ένας σταυραετός δεν προλαβαίνει να περάσει. Έπειτα σκότωσε τον ακοίμητο δράκο με τα εκατό μάτια που φυλούσε την πηγή με το αθάνατο νερό, για να μην το αποκτήσουν οι άνθρωποι. Έτσι κατάφερε μόνος αυτός από τους θνητούς να πάρει το αθάνατο νερό. Όταν γύρισε σπίτι του όμως, η αδερφή του η Γοργόνα έχυσε το νερό πάνω σε μια άγρια κρεμμυδιά. Ο Μέγας Αλέξανδρος εξαιτίας αυτού του γεγονότος την εκδίωξε. Έτσι κατά το θρύλο εκείνη έγινε γοργόνα είτε νεράδια και ζώσε μέσα στη φύση, στη θάλασσα ή στα ποτάμια αντίστοιχα. Στην εγκιβωτισμένη αφήγηση που περιλαμβάνεται στο συγκεκριμένο απόσπασμα της Αιολικής Γης, ο ήρωας του Βενέζη αποδίδει ελεύθερα το θρύλο, δίνοντας έμφαση στην οργή του Μεγαλέξαντρου απέναντι στην αδερφή του και στις δικές της τύχεις για το κακό που άθελά της προέξησε στον αδερφό της.

**Περίληψη:** Ο καπετάνιος Λύρας, με ερεθίσμα την εμφάνιση της Γοργόνας στην τρικυμία, απευθυνόμενος στο μικρό γιο του, αναφέρει ότι η Γοργόνα ανυπομίαστη ήπιε το αθάνατο νερό που έφερε ο αδερφός της από τις εκστρατείες του, στερώντας του άθελά της τη δυνατότητα να παραμείνει αθάνατος. Την ιδιότητα της αθανασίας την απέκτησε εκείνη, που παραμένει από τότε στη θάλασσα, όπου την έριξε ο Μέγας Αλέξανδρος, εξοργισμένος για το ανεπανόρθωτο λάθος της. Καθώς οι τύχεις δεν την αφήνουν να ησυχάσει, εμφανίζεται στους ναυτικούς, προκειμένου να πληροφορθεί τις συνέπειες της πράξης της. Όταν εκείνοι την διαβεβαιώνουν πώς ο αδερφός της ζει, προκειμένου να κατευνάσουν την ταραχή της, η Γοργόνα προεμεί προσωρινά και τότε συνεχίζουν ανενόχλητο το ταξίδι τους. Αντίθετα όταν της απαντούν την αλήθεια, υποφέρει τόσο, που βουλιάζει το πλοίο και πνίγει το πλήρωμά του.

Ακολουθεί ένα μικρό μέρος του αποσπάσματος:  
**«Να το θυμάσαι αυτό που είδες γιε, μουρμούρισε ο καπετάνιος... Πάλι, σε λίγο, σε φόβος που ήρθε άξαφνα κ' έπρεπε να φύγει: Πρόφταξες να το δεις; Είπε. Μπας και δεν πρόφταξες;**  
**-Τι ήταν πατέρα; Ήταν σα ψάρι με μαλλιά...**

**Ήταν το στοιχείο της θάλασσάς μας. Ήταν η κυρα-Γοργόνα, είπε ο καπετάνιος...**

**-Να το θυμάσαι, είπε, και να τ' αγαπάς: Αυτό γλιτώνει τους γεμιτζήδες, αν είναι γραφτό τους να τους φανερώθει... Η Γοργόνα ζει μες στο πέλαγο. Τα μάτια της είναι στρογγυλά, έχει φίδια στα μαλλιά της, τα χέρια της είναι χάλκινα και στις πλάτες έχει χρυσά φτερούγια. Απ' τη μέση και κάτω είναι ψάρι κι όλα τ' άλλα ψάρια του πελάγου την έχουν για βασιλισσά τους...»**

**Σημείωση:** Στα κείμενα των μαθητών που παρατίθενται στη συνέχεια, μεγάλο ενδιαφέρον έχει η στάση τους απέναντι στην έννοια της αθανασίας. Αν και ο Μεγαλέξανδρος εμφανίζεται στο απόσπασμα που διδάχθηκαν να διεκδικεί και να αποκτά το αθάνατο νερό απόκλειστικά για τον εαυτό του, η προσέγγιση της μεγάλης πλειοψηφίας των νηπίων απέχει κατά πολύ από τη δική του στάση. Συγκεκριμένα, όταν επικεντρώνονται στον ίδιο το Μεγαλέξανδρο, αισθάνονται την ανάγκη να ερμηνεύσουν την απόφασή του να χρησιμοποιήσει μόνον ο ίδιος το αθάνατο νερό, ως αποτέλεσμα της διαπίστωσής του πώς η Γοργόνα δολίως επιδιώκει να τον βλάψει. Άλλοτε ωστόσο τον εμφανίζουν να το μοιράζεται μαζί της ή να το προσφέρει όλο σε κείνην.

Όταν τα νήπια παρουσιάζουν τη Γοργόνα ως αποκλειστική κάτοχο του αθάνατου νερού, συχνά επιλέγουν η ίδια να το μοιράζει σε όλους τους ανθρώπους που την συναντούν στα ταξίδια τους, οπότε η αθανασία γίνεται κοινή κατάσταση όλων των έως τότε θνητών. Συνήθως όμως στις παιδικές αφηγήσεις, οι άνθρωποι που μαζικά ή μεμονωμένα πίνουν το αθάνατο νερό, δεν έχουν επίγνωση γιατί πρόκειται, το πίνουν επειδή απλώς η Γοργόνα τους παγιδεύει. Αν έχουν τη δυνατότητα οι ίδιοι να αποφασίσουν, επιλέγουν να μην το πιουν, θεωρώντας το θάνατο πιο φυσιολογικό από μια ζωή χωρίς τέλος. Όσοι ζουν αθάνατοι, αισθάνονται δυστυχισμένοι εκτός αν έχουν κάποιον πολύ ιδιαίτερο λόγο να ζήσουν παντοτινά.

Ας παρουσιάσουμε στο σημείο αυτό αναλυτικά τα παιδικά κείμενα:

Το αθάνατο νερό ήταν θαμμένο στο βυθό της θάλασσας. Το βρήκε ένας νέος ψαράς κατά τύχη και ήπιε όλο το μπουκάλι χωρίς να ξέρει τι είναι κι έτσι έγινε αθάνατος. Κι άλλοι ψαράδες είχαν δει το μπουκάλι αλλά επειδή δεν διψώνοσαν, δεν το έιχαν πιει. Ο ψαράς που το ήπιε, δεν ξέρει ακόμη ότι έγινε αθάνατος. Θα το καταλάβει, επειδή δεν θα πεθάνει. Ζει μόνος του, γιατί από τότε που ήπιε το αθάνατο νερό, δεν αγαπάει τις γυναίκες κι ούτε οι Γοργόνες τον θέλουν γι' άντρα τους. Όταν αυτός ο άντρας θα γίνει πολύ γέρος και δεν θα μπορεί να πεθάνει, θα μετανιώσει που έχει πιει το αθάνατο νερό αλλά δεν θα μπορεί να κάνει τίποτα. (Χριστίνα)

Το αθάνατο νερό το πουλάει ένα μανάβικο. Οι άνθρωποι που το αγοράζουν, δεν ξέρουν ακόμη αν είναι στ' αλήθεια αθάνατο, όμως το αγοράζει πολύς κόσμος, γιατί δεν είναι ακριβό. Ο μανάβης το πάιρνει από τη Γοργόνα. Εκείνη του δίνει, επειδή της λέει ψέματα ότι ο αδερφός της ζει. Έτσι η Γοργόνα αφήνει όλα τα καράβια και περνάνε ελεύθερα. Μια φορά ένας ναυτικός λέει στη Γοργόνα την αλήθεια για το Μεγαλέξανδρο κι εκείνη ρίχνει το μανάβη στη θάλασσα. (Κωνσταντίνα)

Το αθάνατο νερό ήταν κλεισμένο σ' ένα μπαούλο στο βυθό της θάλασσας. Εκεί το βρήκε τυχαία ο Μεγαλέξανδρος και πήρε ένα μικρό μπουκάλι. Το έχουν βρει όμως και οι Γοργόνες και γι' αυτό είναι αθάνατες. Όταν περνάνε καράβια, οι Γοργόνες βγαίνουν στην επιφάνεια και δίνουν το αθάνατο νερό στους ανθρώπους, χωρίς να τους λένε τι είναι. Εκείνοι νομίζουν ότι είναι από νερό και το πίνουν για να ξεδιψάσουν. Όταν οι άνθρωποι καταλαβαίνουν ότι έχουν γίνει αθάνατοι, φτιάχνουν ένα ποτό με χρυσόσκονη που παίρνουν από την άμμο και το δίνουν με τη σειρά τους στις Γοργόνες που συναντούν, για να τις κάνουν κοπέλες κι έτσι να τους ξεπληρώσουν το καλό που τους έχουν κάνει αυτές. Έτσι οι Γοργόνες μπορούν να ζουν πια μαζί τους. Υπάρχουν όμως πάντα Γοργόνες, γιατί κάποιες δεν θέλουν να γίνουν κοπέλες. (Ελευθερία)

Το αθάνατο νερό το έδωσε στη Γοργόνα ο βασιλιάς της θάλασσας κι αυτή το έκρυψε σ' ένα νησί, για να το βρει ο αδερφός της. Όμως ο Μεγαλέξανδρος δεν το πίνει, γιατί δεν ξέρει πως η Γοργόνα το έχει στείλει για κείνον. Έτσι μετά από καιρό το βρισκει και το πίνει η άλλη αδερφή τους, που είναι κι αυτή Γοργόνα και γίνεται αθάνατη. Όταν οι δύο Γοργόνες μαθαίνουν από τους ναυτικούς τι έχει γίνει, δεν βουλιάζουν τα καράβια ούτε πίνουν τους ναύτες αλλά βρίσκουν μια μαγική σκόνη σ' ένα μαργαριτάρι και εύχονται να ζωντανέψουν όλοι οι νεκροί. Έτσι θα ζωντανέψει κι ο αδερφός τους. (Κατερίνα Μ.)

Φυσούσε πολύ δυνατός άνεμος και σήκωνε τεράστια κύματα. Στη θάλασσα ταξίδευε ένα πλοίο. Οι ναύτες του είδαν ένα μπουκάλι να επιπλέει. Ξαφνικά ένα πιο τεράστιο κύμα άνοιξε το μπουκάλι και έσπασε το καράβι τους. Το νερό που ήταν στο μπουκάλι χύθηκε στη θάλασσα κι έτσι ήπιαν από αυτό οι ναύτες που το καράβι τους βυθίστηκε. Πέρασε μια βάρκα, τους μάζεψε και τους πήγε όλους στο νοσοκομείο. Όσο ήταν εκεί, η Γοργόνα έβγαλε την ουρά της και πήγε να τους δει. Είχε βρει το ανοιγμένο μπουκάλι και κατάλαβε πως έγιναν αθάνατοι. Τους το είπε κι εκείνοι λυπήθηκαν πολύ. Ήθελαν να είχαν μείνει κανονικοί άνθρωποι, μα η Γοργόνα δεν μπορούσε να τους βοηθήσει. Στο καράβι τους που είχε βουλιάξει χτύπησε ένα άλλο καράβι κι όλο το πετρέλαιο χύθηκε στη θάλασσα. Τότε η Γοργόνα έφυγε από εκεί και πήγε να ζήσει σε άλλη θάλασσα. (Πάνης Κ.)

Στη θάλασσα έχει τρικυμία, γιατί την ανακατεύει η Γοργόνα. Θέλει να ρίξει τους ναυτικούς στη θάλασσα, που έχει χωρίς το αθάνατο νερό, για να το πιουν και να γίνουν αθάνατοι. Οι ναυτικοί όμως δεν ήθελαν να γίνουν αθάνατοι, επειδή τους αρέσει να πάνε κοντά στο Χριστούλη. Η Γοργόνα δεν ήθελε να πεθάνουν. Άλλα είχε σκοτώσει τη γυναίκα του Μεγαλέξανδρου, επειδή την ζήλευε που φορούσε ωραία τακούνια ενώ η Γοργόνα έχει ουρά κι έτσι δεν μπορεί να φορά τακούνια. (Ζωή)

## Δασικές Πυρκαγιές

**O**ι δασικές πυρκαγιές αποτελούν μέρος της οικολογίας των δασικών οικοσυστημάτων της χώρας μας και είναι φαινόμενο σύνθετο που ακολουθεί τους νόμους της φύσης. Η πλήρης εξάλεψη των δασικών πυρκαγιών, είναι αδύνατη και αποτελεί ουτοπία έστω και αν υπήρχε ο πιο τέλειος αντιπυρικός σχεδιασμός.

Έχει διαπιστωθεί ότι οι δασικές πυρκαγιές μπορεί να συμβάλουν θετικά στη φυσική ανανέωση και αύξηση της βιοποικιλότητας των δασικών οικοσυστημάτων και αρνητικά, προκαλώντας την πλήρη υποβάθμιση τους, όταν οι πυρκαγιές είναι επαναλαμβανόμενες σε μικρά σχετικά χρονικά διαστήματα στον αυτό τόπο.

Ο κύκλος υποβάθμισης των δασών ξεκινά με τις πρώτες πυρκαγιές που αρχικά οδηγούν στη μετατροπή τους σε θαμνοτόπους και συνεχίζονται ανεξέλεγκτα, οδηγεί σύντομα στην τέλεια υποβάθμιση της παραγωγικής ικανότητας του τόπου, με τελική κατάληξη την ερημοποίηση.

Είναι εύλογη λοιπόν η ανησυχία που υπάρχει και η σημασία που δίνεται στο πρόβλημα των δασικών πυρκαγιών, με δεδομένο μάλιστα ότι περισσότερο από το 10% της έκτασης της χώρας μας καλύπτεται σήμερα από άγονες και βραχώδεις εκτάσεις, γεγονός οφειλόμενο κατά μεγάλο μέρος στην επανάληψη του κύκλου των πυρκαγιών.

### ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Η πρόληψη των δασικών πυρκαγιών αποτελεί τον ιδεώδη στόχο της αντιπυρικής προστασίας του δασικού και γενικότερα φυσικού περιβάλλοντος. Ο στόχος αυτός επιδιώκεται μέσα από την άρση των αιτίων που άμεσα ή έμμεσα προκαλούν τις δασικές πυρκαγιές.

Αναλύοντας στατιστικά τις αιτίες πρόκλησης δασικών πυρκαγιών στη χώρα μας διαπιστώνουμε ότι το 35% των πυρκαγιών οφείλεται σε αμέλεια (κακός υπολογισμός στις καύσεις για καθαρισμούς, βραχυκυκλώματα γραμμών μεταφοράς ηλεκτρικού ρεύματος, ανεξέλεγκτοι χώροι καύσης απορριμμάτων, παραλείψεις η λαθη εκδρομέων κλπ). Ενα μικρότερο ποσοστό περιπτώσεων περίπου 20% οφείλεται σε κακόβουλες ενέργειες και το υπόλοιπο 45% που καταγράφεται σε άγνωστα αιτία κατανέμεται αναλόγως ανάμεσα στην αμέλεια και την πρόθεση. Συνεπώς, εφόσον το μεγαλύτερο ποσοστό των πυρκαγιών οφείλεται σε αμέλεια, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην ενημέρωση και κινητοποίηση των πολιτών για τον κίνδυνο πρόκλησης πυρκαγιάς από αμέλεια.

### Τι πρέπει να προσέχετε για να αποτρέψετε την εκδήλωση πυρκαγιάς

- Μην κάιτε σκουπίδια ή ξερά χόρτα και κλαδιά κατά την διάρκεια των θερινών μηνών.
- Μην ανέβετε τους θερινούς μήνες υπαίθριες ψησταριές στα δάση ή σε χώρους που υπάρχουν ξερά χόρτα.
- Αποφύγετε τις υπαίθριες εργασίες που ενδέχεται να προκαλέσουν πυρκαγιά.
- Μην πετάτε ποτέ αναμμένα τσιγάρα όταν βρίσκεσθε σε υπαίθριους χώρους.
- Μην αφήνετε σκουπίδια στο δάσος. Υπάρχει κίνδυνος ανάφλεξης.

### Αν το σπίτι σας βρίσκεται μέσα ή κοντά σε δάσος ή δασική έκταση

- Δημιουργήστε μια αντιπυρική ζώνη γύρω από το σπίτι σας καθαρίζοντας και απομακρύνοντας σε ακτίνα τουλάχιστον 10 μέτρων τα ξερά χόρτα, τις πευκοβελόνες, τα ξερά φύλλα, τα κλαδιά κλπ.
- Κλαδέψτε τα δένδρα μέχρι το ύψος των 3 μέτρων, ανάλογα με την ήλικια τους και την κατάσταση των κλαδιών τους.
- Απομακρύνετε όλα τα ξερά κλαδιά από τα δέντρα και τους θάμνους.
- Μην αφήνετε τα κλαδιά των δένδρων να ακουμπούν στους τοίχους τη στέγη και τα μπαλκόνια. Κλαδέψτε τα έτσι ώστε να υπάρχει απόσταση τουλάχιστον 5 μέτρων από το σπίτι σας.
- Μην τοποθετείτε πλαστικές υδρορροές ή πλαστικούς οχητούς νερού στους τοίχους του κτίσματος.

- Προφυλάξτε, εξωτερικά, τα παράθυρα και τις γυάλινες πόρτες, τοποθετώντας παντζούρια από μη εύφλεκτα υλικά.
- Καλύψτε τις καμινάδες και τους αγωγούς εξαερισμού του κτίσματος με ειδικό, μη εύφλεκτο, συρματινό σύρμα έτσι ώστε οι σπίθες να μην μπορούν να διεισδύσουν στο εσωτερικό του κτίριου.
- Μην αποθηκεύετε εύφλεκτα αντικείμενα κοντά στο σπίτι.
- Αποφύγετε την κατασκευή ακάλυπτων δεξαμενών καυσίμου κοντά στο σπίτι σας.
- Προμηθευτείτε τους κατάλληλους πυροσβεστήρες και μεριμνήστε για τη συντήρηση τους.
- Εξοπλιστείτε με σωλήνα ποτίσματος με μήκος ανάλογο της περιοχής που θέλετε να προστατεύετε σε περίπτωση πυρκαγιάς.

### Πώς πρέπει να ενεργήστε μόλις αντιληφθείτε πυρκαγιά Τι πρέπει να κάνετε έξω από το σπίτι σας

- Διατηρήστε την ψυχραίμια σας.
- Απομακρύνετε αμέσως όλα τα εύφλεκτα υλικά από τον περίγυρο του κτίσματος και μεταφερετέ τα σε κλειστούς και προφυλαγμένους χώρους. Η ανάφλεξη τους μπορεί να συμβάλει στην μετάστηση της πυρκαγιάς στο κτίριο.
- Κλείστε όλες τις διάδουμες (καμινάδες, παράθυρα, πόρτες, κλπ) έτσι ώστε να εμποδίσετε τις καύτρες να διεισδύσουν στο εσωτερικό του κτίριου.
- Κλείστε όλες τις παροχές στις συσκευές φυσικού αερίου και υγρών καυσίμων μέσα και έξω από το κτίσμα.
- Μαζέψτε όμεσα όλες τις τέντες που έχετε ανοίξει στα μπαλκόνια και τα παράθυρα του κτίσματος.
- Ανοίξτε την πόρτα του κήπου για να διευκολύνετε την πρόσβαση των πυροσβεστικών οχημάτων.
- Τοποθετείστε σκάλα στην εξωτερική πλευρά του κτίριου έτσι ώστε να ανέβει κάποιος αμέσως στη στέγη του. Η σκάλα θα πρέπει να τοποθετείται στην πλευρά του κτίριου που βρίσκεται αντίθετα από την κατεύθυνση που έρχεται η πυρκαγιά.
- Συνδέστε τους σωλήνες ποτίσματος με τις βρύσες που έχετε στο εξωτερικό του κτίσματος και απλώστε τους σωλήνες έτσι ώστε να καλύπτεται όλη η περιμέτρος του.

### Αν η πυρκαγιά είναι στο κατώφλι σας

- Μην επιχειρείτε την εγκατάλειψη του χώρου σας, εκτός εάν η διαφυγή σας είναι πλήρως εξασφαλισμένη.
- Μπείτε μέσα στο σπίτι μαζί με όλη την οικογένεια σας και τα κατοικίδια ζώα σας.
- Κλείστε καλά όλες τις πόρτες και τα παράθυρα και φράξτε όλες τις χαραμάδες με βρεγμένα πανία για να μην μπει καπνός στο εξωτερικό του κτίριου.
- Απομακρύνετε τις κουρτίνες από τα παράθυρα.
- Απομακρύνετε προς το εξωτερικό των δωματίων τα έπιπλα που βρίσκονται κοντά στα παράθυρα και τις εξωτερικές πόρτες.
- Κλείστε όλες τις ενδιάμεσες πόρτες για να επιβραδύνετε την ενδιάλωση της πυρκαγιάς στο εξωτερικό του κτίριου.
- Γεμίστε τις μπανιέρες, τις λεκάνες και τους κουβάδες έτσι ώστε να υπάρχει αμέσως εφεδρικό νερό.
- Συγκεντρώθετε όλοι μαζί σε ένα χώρο.
- Προβλέψτε να έχετε ένα φακό και εφεδρικές μπαταρίες δίπλα σας σε περίπτωση που διακοπεί το ηλεκτρικό ρεύμα.
- Αν διαταχθεί εκκένωση της περιοχής ακολουθήστε πιστά τις οδηγίες και τις διαδρομές που θα σας διθούν.

### Μόλις περάσει η πυρκαγιά

- Μόλις περάσει η πυρκαγιά βγείτε έξω από το σπίτι σας και σήραγετε αμέσως τις μικροεστίες που παραμένουν.
- Ελέγχετε για τουλάχιστον 48 ώρες, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, την περιμέτρο και όλους τους εξωτερικούς χώρους του κτίσματος για πιθανές μικροεστίες και αναζωπυρώσεις.

